

Az 1956-os forradalom és szabadságharc áldozatainak térinformatikai adatbázisa

Bevezetés*

Az 1956-os forradalom és szabadságharc áldozatainak térinformatikai adatbázisa jelenleg a forradalmi eseményekkel összefüggésben Budapesten elhunyt közel 1700 személy adatait jeleníti meg térképen, kereshető formában a Hungaricana portálon.¹

Az adatbázisban a halálesetek helyadatainak rétege mai és közel egykorú térképre vetítve is megjeleníthető. A térképen a körök nagysága és a bennük szereplő szám az adott városrészben a forradalom és szabadságharc küzdelmeiben vagy azokkal összefüggésben elhunyt áldozatok számát jelzi. A térképre nagyítva a körök a halálesetek helyszínei szerint elkülönülnek. Ha a kurzort a körök fölé visszük, megjelennek az adott helyszínhez köthető áldozatok halálára vonatkozó főbb adatok. A számozott körökre kattintva az áldozatok személyes adatai és a halálesetre vonatkozó, részletes információk is láthatóvá válnak. Emellett lehetőség van a keresés szűkítésére, az adatok időpont és név szerinti szűrésére is.

Adatok

Az adatbázis alapját az 1956. október 23-tól 1957 tavaszáig a halotti anyakönyvekbe bejegyzett, a forradalom és szabadságharc cselekményeivel kapcsolatban erőszakos halállal elhunyt személyek adatai képezik. A halálesetek (közel) egykorú tanúi, a halotti anyakönyvek² és temetői nyilvántartások bejegyzései³ mellett a Központi Statisztikai Hivatal által röviddel az események után készített, sokáig nem nyilvános statisztikai adatok⁴ állnak rendelkezésünkre a halálesetek nagyságrendjének vizsgálatához.

Az adatok jellegéből fakadóan ugyanakkor már a hivatalos statisztika sem közölt pontos számadatot a halálos áldozatokra vonatkozóan, a forradalom leverését követően ugyanis számos esetben maguk a hozzátartozók, esetleg segítő szándékú hivatalnokok igyekeztek eltüntetni a halálesetek forradalomhoz való kapcsolatára utaló részleteket. Az anyakönyvi bejegyzéseknek ugyanakkor, mint forrástípusnak, megvannak a jellegéből fakadó további előnyei és korlátai is. Néhány adatba tömörítik egy személy életét és halálát, de a helyen, időn és pár szóval leírt okon kívül nem közölnek részletes leírást a halál bekövetkeztének körülményeiről. A rubrikákban szerepel a halálozás helye, de például az azt okozó sebesülés keletkezéséről ez a forrástípus nem közöl információt. Tehát az egyes személyek sorsának és elhunytának részletesebb vizsgálatához ez a forrástípus sokszor inkább kiindulási alapként szolgálhat, jól használható ugyanakkor, ha az adatok összevetésével szeretnénk körüljárni egy kérdést. A rubrikák nagy része ugyanakkor a fenti bizonytalanságok ellenére is olyan adatokat közöl, amelyek mennyiségi módszereket alkalmazó, tárgyilagos vizsgálatra adnak lehetőséget, és különösen sok térbeli információt tartalmaznak.

---

* Az adatbázis, illetve a jelen tanulmány szerzői: Tulipán Éva történész, kutató, (HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum) és Molnár Gábor tudományos főmunkatárs, (MTA–ELTE Geológiai, Geofizikai és Űrtudományi Kutatócsoport). A tanulmány elkészítését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta.

A KSH 1957 elején készült statisztikája szerint országosan 2502 ismertté vált haláleset történt „az október 23-ai és az azt követő eseményekkel kapcsolatban”, de a tényleges veszteséget ennél többre, mintegy 2700 főre teszik. A különbségből a becslések szerint 50-100 halálozás Budapesten, kb. 50 vidéken történt. A jelentésből kiderül, hogy a 2502 főből országosan 2195 áldozatot anyakönyveztek, 307 fő halálát a temetők, exhumálások és kijelentések alapján közlik. Az összes veszteségből Budapest 1945 fővel, az ország többi része 557 fővel részesedik. A Központi Statisztikai Hivatal a budapesti halálesetekhez hozzászámolt 321 fő ismeretlen halálesetet, ugyanakkor a hivatal levéltárában nem található meg a jelentés alapját képező dokumentáció, így e számadat forrása sem.

Ugyanakkor a forradalom leverését követően készített statisztika és az évtizedekkel később folytatott újabb kutatások tendenciái és arányai hasonlóak. Ezeket egybevetve megállapítható, hogy körülbelül 2500 ismertté vált haláleset történt országosan a forradalom eseményeivel összefüggésben, az összes halálos áldozat száma ennél magasabbra, 2700 fő körülire tehető. Ebből körülbelül 2200 ismert áldozat adatai szerepeltek táblázatos formában Horváth Miklós és Tulipán Éva 2006-ban megjelent kötetében.⁵ A budapesti halotti anyakönyvekben szereplő információkat a fentiek alapján tehát – ahol lehetséges – más rendelkezésre álló forrásokkal érdemes egybevetni. A katonai veszteségek esetében rendelkezésre állnak a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Irattárában fellelhető tiszti adatlapok; az ezek anyagán alapuló, szintén 2006-ban publikált kutatási eredmények jól kiegészítik az anyakönyvi irategyüttes adatait.⁶

Módszerek

Az adatok, bár a forrásként felhasznált publikációban táblázatos formában jelentek meg, egy szövegszerkesztő programban készült állományként voltak adottak. A táblázatok – nyomdatechnikai okból – egyetlen cellában, több sorban, különböző típusú adatokat tartalmaztak. (Például a „születési adatok” oszlopban egymás alatt szerepelt a születési hely, időpont és az anyja neve adat.)

Első lépésben a szövegszerkesztő programban készült állományokat egy táblázatkezelő programba olvastuk be. A beolvasás eredményeképpen egyetlen személy adatai a táblázat több sorában elosztva jelentek meg. Ahhoz, hogy az adatainkat adatbázisként tudjuk használni (pl. sorba rendezés), vagy statisztikákat tudjunk készíteni, az adatbázis egy oszlopában csak egyféle típusú adat lehet. Ezért a táblázatba újabb oszlopokat adtunk, ahová a különböző típusú adatokat szét tudtuk válogatni. (Például létrehoztunk „Születési hely”, „Születési idő” és „Anyja neve” oszlopokat.) Második lépésben félautomatikus módon szétválogattuk az adatokat, hogy egyetlen személy adatai a táblázat egyetlen sorában jelenjenek meg, miközben a különböző típusú adatok a megfelelő oszlopba kerülnek. Mivel ez a művelet minden elhunyt adatának feldolgozásánál ugyanazon adatfeldolgozási, adatmozgatási lépéseknek a megismétléséből állt, az egyetlen személy adatainak szétválogatásához használt műveletsort eltároltuk (makró), és újabb személy adataira történő végrehajtása mindössze egy billentyűparancs újbóli alkalmazására egyszerűsödött.

Az így létrejött táblázat egyetlen oszlopában azonos típusú adatok (pl. név, településnév, dátum) szerepeltek.

Bár a célunk egy téradatbázis létrehozása volt, az eredeti, nyomtatásban megjelent táblázatban szereplő információk minél pontosabb megőrzésére törekedtünk. Emiatt létrehoztunk a halotti anyakönyvekből nem pontosan kiolvasható nevek számára egy „névváltozat”, valamint a nem besorolható típusú adatok részére több „megjegyzés” oszlopot is.

A halálesetek és a bejelentések sajtósági körülményei miatt hiányozhatnak vagy bizonytalanok a halott személyes adatai (pl. a születés időpontjából csak az év ismert), ilyenkor az adatbázis megfelelő cellája üresen maradt.

A haláleseteket helyét tartalmazó adatbázisban az anyakönyvben szereplő cím mellett létrehoztunk egy „jelenlegi cím” oszlopot is. A legtöbb áldozat halálának helye pontos postai címmel szerepelt. A halotti anyakönyvezés szabályaiból fakadóan, általában abban a kerületben került sor az anyakönyvezésre, amelyben a haláleset történt, emiatt a kerület szinte minden esetben, a közterület neve és a házszám általában ismert volt. Amennyiben az utca – közterület – neve nem változott 1956 óta, a „jelenlegi cím” az anyakönyvben szereplő hellyel megegyezik. A (többnyire 1990-ben) megváltoztatott nevek esetében a „jelenlegi cím” oszlopba a ma használatban levő címet írtuk be.

Létrehoztunk egy további oszlopot is az adatbázisban, ami a haláleset helyének pontosságát (a „helyadat bizonytalansága”) tartalmazta. Amennyiben a haláleset helye pontosan ismert, ez a bizonytalanság 0 méter. Amennyiben valamely egyértelmű cím előtt, valamilyen közterületen történt a haláleset (pl. „Dohány utca 39. előtt”), a bizonytalanságot 20 méterben adtuk meg.

Amennyiben csak az utca vagy tér ismert (pl. „Köztársaság tér”, „Baross utca”), a haláleset helyének az adott közterület jelenlegi nevét, a bizonytalanságát pedig 200-300 méternek adtuk meg. Amennyiben csak a kerület volt ismert, ott a kerület egy jellemző helyét (pontos címmel) és a 2000 méter bizonytalanságot adtuk meg. Néhány esetben csak „Budapest” szerepelt az anyakönyvben, ekkor 10 000 méteres bizonytalanságot tartottunk elfogadhatónak. Némely esetben a helyadat az adott környéket, kerületet ismerő személyek (bejelentő, anyakönyvező) kommunikációja következtében, mivel mindkettejük számára egyértelmű volt a helyszín, ma már nehezen dekódolható módon került rögzítésre (pl. „SZTK segélyhely”, „Jutadomb”).

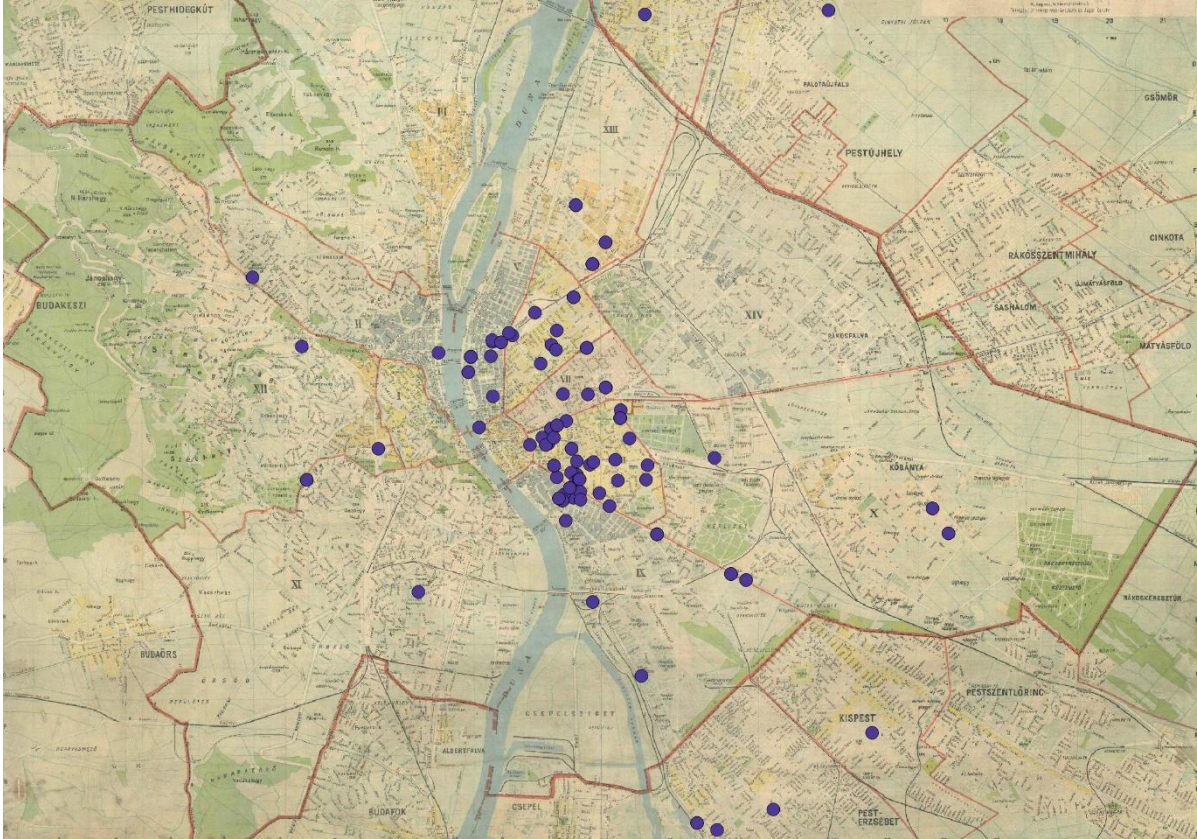
A címadatokhoz pontos koordinátákat rendelő eljárást a térinformatikában geokódolásnak nevezzük. A fenti módon kialakított, a jelenlegi címeket tartalmazó adatbázis geokódolását több szoftver is képes elvégezni, de ezek mindegyike a Google adatbázisát használja. A „jelenlegi cím” adatok geokódolása többnyire sikeres volt. Az eljárás sikeresen rendelt koordinátákat a „Vas u. és Rákóczi út sarok” módon megadott címadatokhoz is.

A halálesetek és a bejelentések fent említett sajtósági körülményei miatt sok esetben hiányoznak vagy ismeretlenek a haláleset-időpontok. Ezért az adatbázisban a haláleset időpontját napra pontosan rögzítő adatoszlop mellé az „időpont bizonytalansága” oszlopot is létrehoztuk. Amennyiben a haláleset időpontja napra pontosan ismert, ez a bizonytalanság 1 nap. Amennyiben a temetés időpontja nem ismert, és a haláleset időpontja rovatban csak a hónap megnevezése szerepel, akkor az alábbi módon jártunk el: október esetében a haláleset időpontját az október 23. és 31. közötti időszak közepére, október 27-re, a bizonytalanságot pedig 9 napnak adtuk meg, november esetén az időpontot 1. és 9. közöttire, november 5-re, szintén 9 nap bizonytalansággal. Amennyiben csak az év volt ismert, az időpontot okt. 31-re adtuk meg, 18 nap bizonytalansággal. Amennyiben a temetés időpontja ismert volt, az október 23. és a temetés időpontja közötti időintervallum felére eső dátumot adtuk meg időpontnak, és az intervallum hosszát adtuk meg bizonytalanságnak.

Eredmények

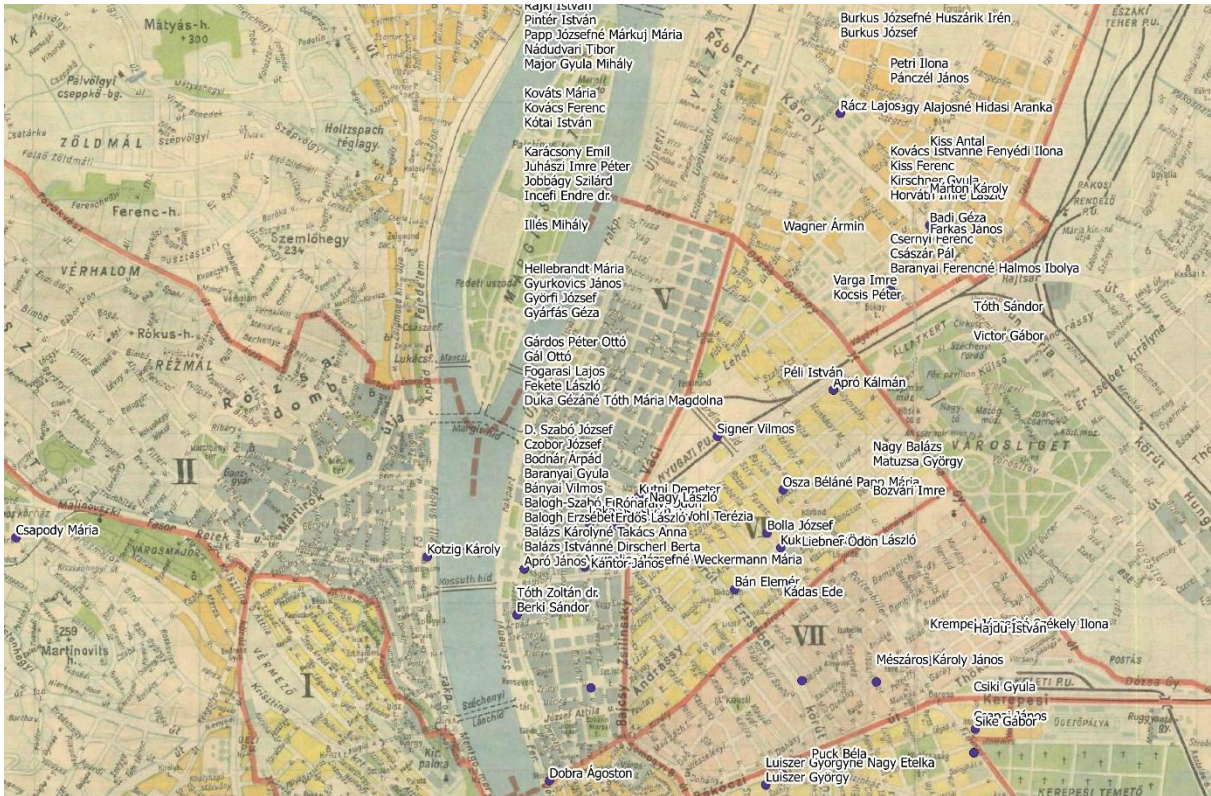
A rendelkezésre álló adatokból a fent bemutatott módszerek segítségével létrehoztuk az 1700, név szerint ismert budapesti áldozat halálozási adatainak téradatbázisát. Ez az adatbázis az áldozatok azonosítását szolgáló személyes adatok mellett a haláleset adatait, a haláleset helyszínek koordinátáit és azok bizonytalanságait is tartalmazza.

Az adatbázist egy szabad felhasználású térinformatikai szoftver (QGIS) segítségével elemeztük.⁷ Az elemzés első lépéseként egy korhű térképen pontokként jelenítettük meg a haláleset-helyszíneket.

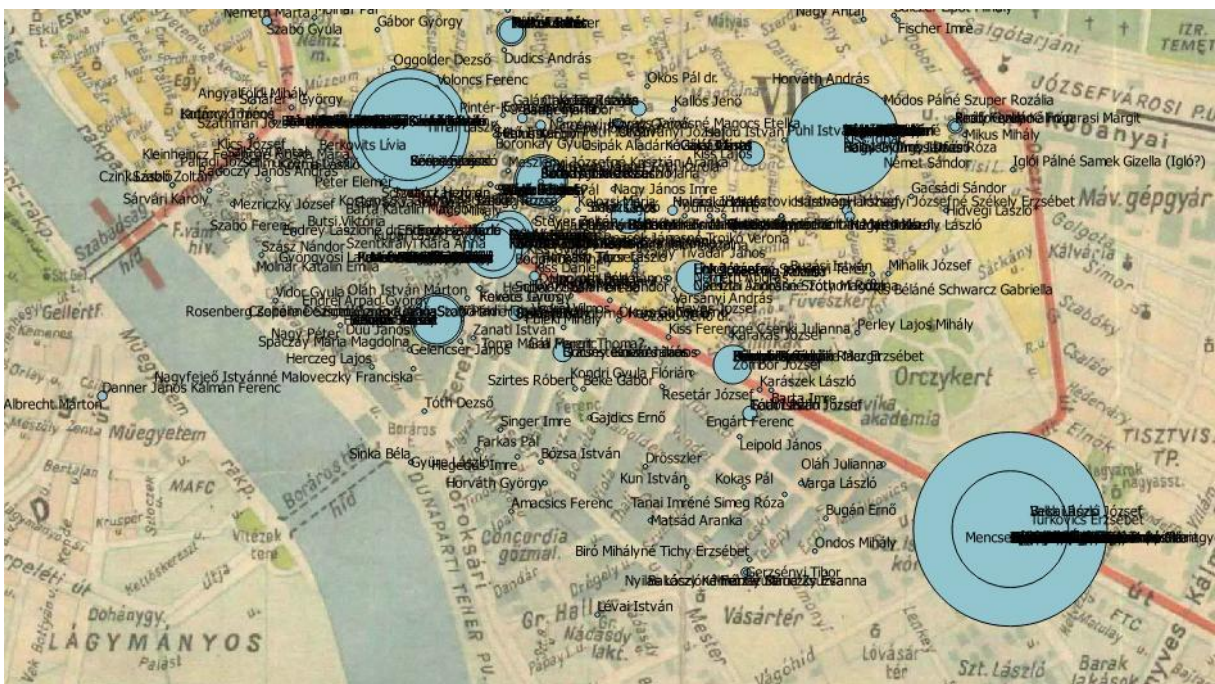
1. ábra. Az október 25-i budapesti áldozatok 1947-es Budapest-térképen a QGIS rendszerben.

A pontokhoz címkeként az adott helyszínen elhunytak neveit jelenítettük meg. Mivel egyetlen helyadathoz néha 100-nál is több haláleset tartozott, a címkek automatikus elhelyezése során a címkek kitakarták a többi nevet. Ezt kiküszöbölendő, az egyes haláleset-helyszíneken elhunytak adatsorait a haláleset-helyszínek szerinti sorba rendeztük és megszámoztuk, így a haláleset helyén belüli sorszám segítségével sikerült – nem átfedő módon – megjelenítenünk az áldozatok neveit.

2. ábra. Az október 25-i budapesti halálozások név szerinti megjelenítése 1947-es Budapest-térképen a QGIS rendszerben.

Ezt a sorba rendezést felhasználva sikerült az egyes haláleset helyszíneket olyan méretű térképi jellel megjeleníteni, aminek a mérete az adott helyszínhez köthető halálesetek számával arányos (lásd 3. ábra).

3. ábra. A IX. kerületi áldozatok egyes helyszínekhez köthető számarányuk szerinti grafikus megjelenítése 1947-es Budapest-térképen a QGIS rendszerben.

Az elkészült adatbázis – a bevezetőben leírt módon – bárki számára elérhető a Hungaricana közgyűjteményi portál egyik oldalán.

4. ábra. Az október 25-i budapesti áldozatok a Hungaricana portálon található adatbázisban.

Ez az oldal – a webes megjelenítés lehetőségeiből és céljából adódóan – az adatbázismezők közül csak az elhunyt személyes adatait és a haláleset-adatok térképi megjelenítését teszi lehetővé. Lehetőség van azonban a megjelenített adatok áldozatok (család)neve és/vagy a haláleset időpontja szerinti szűkítésére is.

Diszkusszió

Az adatbázis webalapú megjelenítése során nem volt lehetőség a hiányos helyadatok miatt rossz helyre kerülő haláleset-helyszínek bizonytalanságának érzékeltetésére. Emiatt azoknál a haláleset-helyszíneknél, ahol csak a kerület volt ismert, a webes térképen a kerület középpontjára, illetve egy jellegzetes pontjára kerül a pont, azonban ennek hatására úgy tűnhet, mintha az adott helyszínen számos haláleset történt volna. Ez csak a pontra kattintva megjelenő részletes táblázatból derül ki, amelyben a haláleset-helyszíneken csak az adott kerület neve szerepel, utcanév és házszám adatok nélkül.

Az adatbázis térképi megjelenítése során vizualizálódnak a táblázatalapú megjelenítés során kevésbé szembetűnő adatok, illetve a táblázatokban is érzékelhető tendenciák sokkal markánsabban kirajolódnak.

A térképes, illetve grafikus megjelenítés miatt sokkal szembetűnőbbé válik, hogy igen sok haláleset a budapesti kórházak területén történt, illetve hogy a kórházba szállítás közben (vagy már azt megelőzően) bekövetkező halálozásokat is ezekhez jegyezték be. A forradalom alatt az egészségügyi dolgozók és önkéntes mentők áldozatos munkájának köszönhetően a sebesültek általában szakszerű ellátást, kórházi kezelést kaptak. Az orvosok, mentők nemegyszer életük kockáztatásával mentették a sebesülteket, sokan közülük életüket veszítették munkájuk végzése közben.⁸ A kórházak hivatalos adataiban ugyanakkor a sebesülteket sem tüntették fel minden esetben, részben a tömeges betegfelvétel, részben az óvatosság miatt, amely szükségesnek is bizonyult, hiszen a forradalom után a politikai rendőrség a kórházi bejegyzéseket is vizsgálta a forradalom résztvevői után kutatva. A hivatalos statisztika számait ismerjük, amelyek szerint az év végéig közel 20 000, a forradalom eseményei következtében sérült személyt láttak el a kórházakban, 60%-uk kórházi fekvőbeteg volt, közülük 8% hunyt el.⁹

Ugyanakkor a kórházak helyszínei mellett kirajzolódnak az adatbázisban a leghevesebb harcok helyszínei is. Az anyakönyvi bejegyzések adatai is megerősítik arra vonatkozó ismereteinket, hogy a leghevesebb harcok a pesti belvárosban, majd a külvárosokban zajlottak. A forradalom eseményeihez köthető halálesetek majd háromnegyede Budapesten, ezen belül közel fele (46%) Pest belső kerületeiben (V–IX. kerület) történt. Még egyértelműbb ez a tendencia, ha csupán az olyan helyszíneket vesszük sorra, hol a napi halálozás meghaladta a 30 főt. Budapest VIII. és IX. kerülete, illetve az V. és a XXI. kerület helyszínei mutatnak kiugróan magas halálozási arányokat. Ezek közül a VIII. és IX. kerület esetében a halálozások száma több napon is magas értéket mutat, ezek közül legmagasabbat az október 24-én, amikor a VIII. kerületben 72 fő hunyt el, jó részük minden bizonnyal a Rádió környéki harcok következtében. A másik ilyen terület a pesti Belváros, illetve a Kossuth tér. Az október 25-i Kossuth téri események tekintetében joggal használhatjuk a „legvéresebb nap” kifejezést, hiszen a budapesti V. kerületben a legmagasabb az egy adott földrajzi helyen egy időben elesettek és halálos sebesülést szenvedők száma (78 fő, ugyanakkor a vérengzés áldozatainak száma ennél valamivel magasabb lehet, hiszen a lövöldözés következményeként más kerületekben bekövetkező haláleseteket is regisztráltak). Ugyanakkor az adatbázisban a csúszka segítségével szűrhetünk az október 25-i budapesti halálozási adatokra is, a keresés alapján pedig jól kirajzolódik, hogy a Kossuth tértől távolabbi kórházakban is hunytak el nagy valószínűséggel a téren történt vérengzés következtében (hiszen például házaspárok hunytak el több kórházban aknasérülés következtében ezen a napon).

Az adatbázis jól mutatja a második nagy szovjet támadás alkalmával a pesti külső kerületekben vívott harcokat is. Ezek közül legmagasabb számban a XXI. kerületben haltak meg november 9-én, amikor szovjet csapatok a polgári lakosságot sem kímélve tüzésséggel lőtték Csepel belvárosát, amelynek következtében csak ezen a napon 54 fő, köztük egész családok veszítették életüket.

Az adatbázis a fent vázolt eredmények és további jól olvasható információk ellenére a rendelkezésre álló források jellege miatt sem lehet teljes, az abban szereplő adatok több esetben pontosításra szorulhatnak. A Hungaricana portálon történő megjelenítés előnye, hogy lehetőséget ad az oldal látogatóinak, hogy az oldal bevezetőjében megadott elektronikus levelezési címen visszajelzést adjanak az adatbázis készítőinek, ezáltal a közösségi adatgyűjtés (crowdsourcing) segítségével a még felderítetlen, csak helyileg, a környéken lakók által ismert vagy a szűk családi körben megőrzött emléknymok, adatok is nyilvánosságra kerülhessenek.

Az adatbázis jövőbeli továbbfejlesztése több irányba is lehetséges: a jelenleg elérhető budapesti halálozások mellett tervezzük a (jóval kisebb számban bekövetkezett) vidéki halálesetek téradatbázisba, illetve térképre vitelét is. Ugyanakkor az anyakönyvekben rendelkezésre álló téradatok közül eddig csupán a halálozás helyét használtuk fel, a születési helyre és lakhelyre vonatkozó információk további leválogatási és megjelenítési lehetőséget jelentenek tehát a jövőben. A születési időpontok, nemre vagy foglalkozásra vonatkozó adatok szintén a keresések szűkítésének további lehetséges irányai felé mutatnak.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc budapesti áldozatai térinformatikai adatbázisának létrehozása és annak webes publikációja a lehetőségek és az igények találkozási pontját jelentheti. A lehetőséghez elengedhetetlen, hogy az adatbázisban felhasznált halotti anyakönyvi adatok egy térben, időben viszonylag korlátos, de az adott kortársakat mindennapjaikban is érintő eseménysorhoz kapcsolódnak. Az a tény, hogy a haláleseteket (részben utólagosan, de) anyakönyvezték, egy működő hivatali rendszert jelez, amelyben az azt működtető szereplők – a rendkívüli körülmények ellenére is – lelkiismeretesen és a hétköznapiakban begyakorolt módon végezték a munkájukat. Ezeknek az anyakönyveknek a hivatali, majd levéltári megőrzése, később az áldozatok adatainak kigyűjtése és digitalizálása előrevetítette az adatok adatbázisba szervezésének lehetőségét. Az utóbbi évtizedben általánossá vált webalapú téradatbázisok elterjedése a

lehetséges felhasználói oldalt készítette fel az adatok értelmezésére. Az Arcanum Adatbázis Kft.-nek a térképi és téradatok webes megjelenítésében az utóbbi évtizedben szerzett tapasztalata tette lehetővé az adatok magas színvonalú, könnyű kezelhetőséget biztosító, felhasználóbarát megjelenítését.

---

¹ 1956-os forradalom és szabadságharc áldozatainak térinformatikai adatbázisa, 2016. <https://hungaricana.hu/hu/1956-halottak-terkep/>

² BFL XXXIII. 1.a.

³ Jenei, 1993.

⁴ *Statisztikai Szemle*, 1990.

⁵ Horváth–Tulipán, 2006a.

⁶ Horváth–Tulipán, 2006b.

⁷ QGIS, 2009.

⁸ Balás Piri, 1993; Tulipán, 2014: 111–112.

⁹ *Statisztikai Szemle*, 1990.

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

XXXIII. Megőrzésre, illetve kezelésre az állami levéltárba utalt anyag (1828–2009)

1. a. Anyakönyvek másodpéldányai (1895–1980)

Nyomtatásban megjelent források

Statisztikai Szemle, 1990

Az október 23-i és az azt követő eseményekkel kapcsolatos sérülések és halálozások. A Központi Statisztikai Hivatal 1957. május 15-i jelentésének reprint kiadása. *Statisztikai Szemle*, 10. sz. 797–816.

Internetes oktatási anyagok, cikkek

1956-os forradalom és szabadságharc áldozatainak térinformatikai adatbázisa, 2016. <https://hungaricana.hu/hu/1956-halottak-terkep/> (utolsó letöltés: 2016. október 27.).

QGIS, 2009

QGIS Development Team, 2009. QGIS Geographic Information System. Open Source Geospatial Foundation. <http://qgis.osgeo.org> (utolsó letöltés: 2016. október 27.).

Hivatkozott irodalom

Balás Piri, 1993

Balás Piri László: *Emberek fehérben, 1956*. Budapest, FSP Liteátor.

Jenei, 1993

Jenei Károly: *1956-os budapesti panteon. Az 1956-os forradalom és szabadságharc hősi halottai és áldozatai a főváros temetőiben 1956–1957.* Budapest, 1956 Alapítvány.

Horváth–Tulipán, 2006a

Horváth Miklós – Tulipán Éva: *In memoriam 1956.* Budapest, Zrínyi.

Horváth–Tulipán, 2006b

Horváth Miklós – Tulipán Éva: *Keresztutak. Magyar Néphadsereg 1956.* Budapest, H&T.

Tulipán, 2014

Tulipán Éva: *Ostrom 1956-ban. A Köztársaság tér emlékezete.* Budapest, Jaffa.